

J. de Rijk

HOOGVEEENSCHÉ POLDER

Sociaal-economische verkenning van een ruilverkavelingsgebied in de
bollenstreek

Interne Nota 162

Augustus 1971

A

Niet voor publikatie - Nadruk verboden

Landbouw-Economisch Instituut - Conradkade 175 - Den Haag
Tel. 61.41.61

2170335

INHOUD		
INLEIDING		Blz. 5
HOOFDSTUK I	ALGEMEEN SOCIAAL-ECONOMISCHE ASPECTEN	7
	§ 1. Algemene oriëntatie	7
	§ 2. Ontwikkeling van de gemeente Noordwijkerhout	7
	§ 3. Ontwikkelingen in het blok	9
HOOFDSTUK II	AGRARISCH-STRUCTURELE ASPECTEN	11
	§ 1. Samenstelling van het aantal ge- bruikers van grond in het blok	11
	§ 2. Ontwikkeling van het aantal ge- registreerden	13
	§ 3. Produktieomstandigheden	16
	a. Ontsluiting	16
	b. Waterbeheersing	16
	c. Grond en rechtsvorm van gebruik	16
	d. Verkavelingstoestand	17
	e. Vakmanschap en scholing	17
	f. Ligging ten opzichte van de centra	17
HOOFDSTUK III	BEDRIJFSSTRUCTURELE ASPECTEN	19
	§ 1. Grondgebruik en bedrijfstypen	19
	§ 2. Graslandexploitatie en dierlijke veredeling	21
	§ 3. De tuinbouw	22
	a. De bollenteelt	22
	b. De glastuinbouw	27
	c. De overige tuinbouw	29
	§ 4. De op de bedrijven werkenden	29
	§ 5. Bedrijfsontwikkeling	32
SAMENVATTING		36
SLOTBESCHOUWING		40
BIJLAGEN		42

INLEIDING

Ten behoeve van de voorbereiding van ruilverkavelingen worden door het L.E.I. sociaal-economische verkenningen samengesteld. In deze verkenningen wordt niet alleen de ontwikkeling in een recent verleden geanalyseerd, maar wordt ook getracht een indruk te geven van de verdere toekomstige ontwikkeling.

Een verkenning is opgebouwd uit drie hoofdstukken, een samenvatting en slotbeschouwing.

In hoofdstuk I worden aan de hand van bestaand statistisch materiaal, o.a. gemeentelijke cijfers van het C.B.S. of materiaal van andere instellingen en literatuur (b.v. streekplannen) een aantal algemene sociaal-economische aspecten besproken, zoals b.v. de woonfunctie, de werkgelegenheid, planologische aspecten en de recreatie. Aldus kan de landbouw in een gebied in een ruimer kader worden geplaatst.

In hoofdstuk II wordt nader ingegaan op de agrarische structuur. De ontwikkeling van het aantal bedrijven, de veranderingen in de bedrijfsgroottestructuur en het vrijkomen van cultuurgrond in een recent verleden en ook in de verdere toekomst staan hierbij centraal.

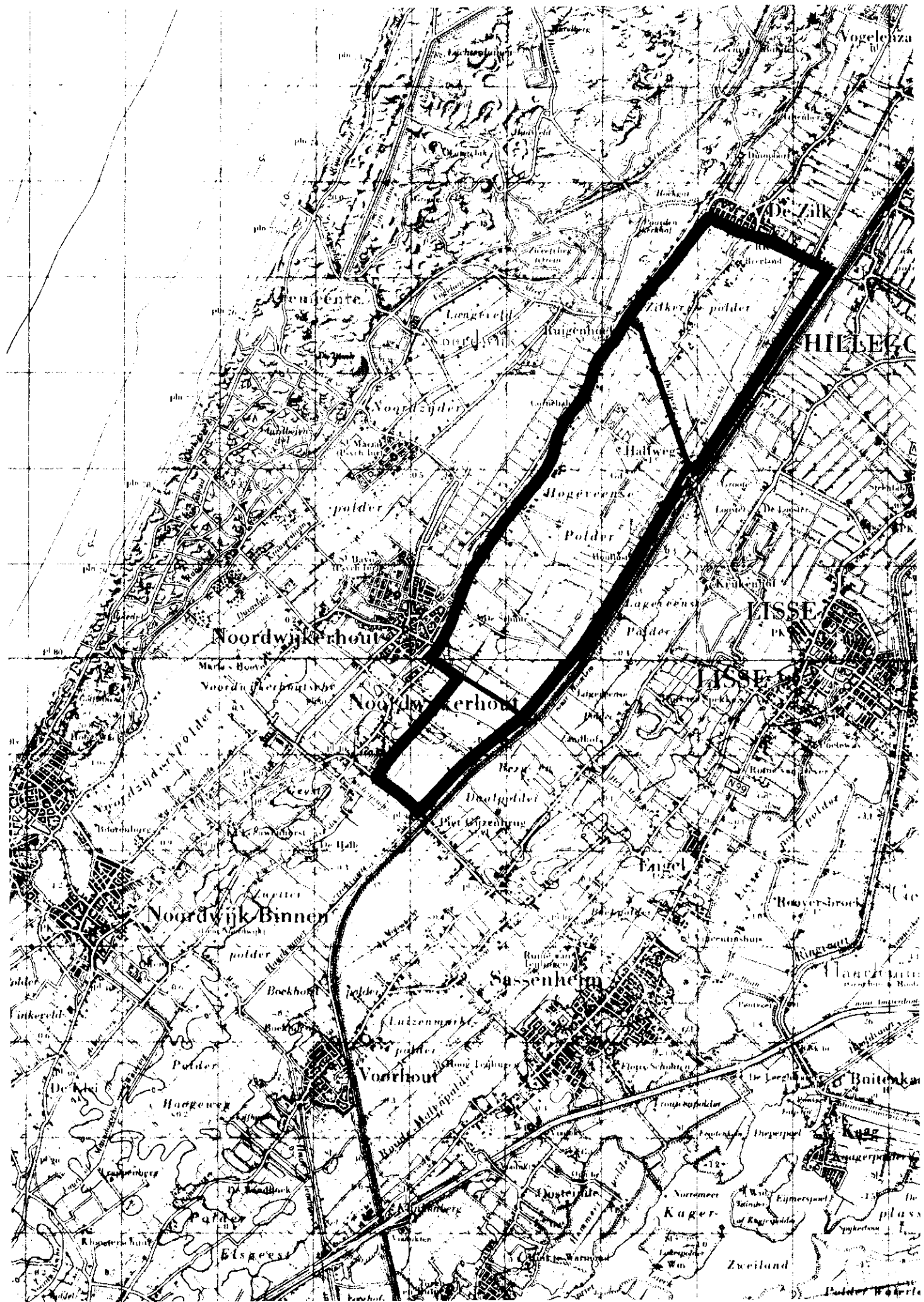
In hoofdstuk III worden enkele aspecten van de bedrijfsstructuur aan de orde gesteld, zoals de bedrijfstypologie, de produktiestructuur, de produktierichting en de arbeidsproduktiviteit. Ook hiervoor vormen de gegevens van de metelling de basis.

In de samenvatting en slotbeschouwing worden de voornaamste punten nog eens gememoreerd en worden de karakteristieke punten voor de toekomstige ontwikkeling in hun samenhang gezien.

Een verkenning kan gezien worden als een discussienota t.a.v. de ontwikkeling in het gebied. Dit geldt zeer zeker voor de conceptnota. De discussie zal zich daarbij wellicht meer toespitsen op de toekomstige ontwikkeling. Aldus kan een verkenning bijdragen in de gedachtenvorming over structurele ontwikkelingen in een gebied.

Deze verkenning over het ruilverkavelingsgebied "Hoogeveensche polder" wijkt in enkele opzichten af van de gebruikelijke sociaal-economische verkenningen. Uitgangspunt vormde de lijst van gebruikers van grond in het gebied, die door het Rijkstuinbouwconsulentschap ten behoeve van de C.D. is aangelegd. Naderhand zijn aanvullende gegevens met behulp van deze lijst bij de D.B.H. verzameld. Het gebruikelijke criterium van "in het blok wonen" is dus niet toegepast.

Het gebied is in toenemende mate bollengebied geworden. Verbetering van de ontsluiting en waterbeheersing ten behoeve van de bloembollenteelt staat bij ruilverkaveling centraal.

HOOFDSTUK I

ALGEMEEN SOCIAAL-ECONOMISCHE ASPECTEN

§ 1 Algemene orientatie

Het ruilverkavelingsgebied "Hoogeveensche polder" ligt vrijwel geheel in de gemeente Noordwijkerhout en wel aan de noordoostzijde van het dorp. Het dorp Noordwijkerhout is gebouwd op een noordzuid lopende strandwal, die parallel loopt aan de grotendeels afgegraven duinrug waarop de dorpen Sassenheim, Lisse en Hillegom liggen. Tussen deze twee duinruggen ligt een lager gedeelte. Op het diepste punt, midden tussen de ruggen, liggen de Leidsetrekvaart en de spoorlijn. De Hoogeveensche polder ligt op de westelijke flank van dit lagere gebied en het maai-veld ligt dan ook onder een zekere helling. Langs de westelijke rand grenst de polder aan de Herenweg. De hier gelegen percelen liggen niet alleen het hoogst, maar bestaan ook grotendeels uit duinzandgronden. Verder van de Herenweg af was het duinzand oorspronkelijk bedekt met een naar de Leidsevaart toe dikker wordend pakket klei en veen. Deze laatstgenoemde gronden waren voorheen vooral als grasland in gebruik. Een groot gedeelte van deze gronden is - met name in de afgelopen twintig jaar - zodanig ten behoeve van de bollenteelt omgewerkt dat het klei-veenpakket naar de ondergrond is verhuisd, terwijl men tegelijkertijd het onderliggende duinzand bovenhaalde. Men deed dit meestal met een zandzuiger, vandaar de aanduiding van deze percelen als "spuittuinen".

Het blok ligt grotendeels in twee polders, namelijk de Hoogeveensche polder en de Zilkerpolder. Tot het blok behoren bovendien nog een strook tussen de Leidsevaart en de spoorlijn, de strook tussen de Zilkerbinnenweg en de Zilkerduinweg en een klein deel van de Zwetterpolder (boezemgebied). In totaal omvat het blok ± 920 ha. Voor de exacte begrenzing en de blokdelen wordt verwezen naar bijgaande kaart 1). In het blok ligt nog ± 190 ha grasland, de rest is bloembollenland. Binnen het blok is weinig bebouwing. Een deel van degenen die er grond gebruiken woont aan de randen van het blok en een deel woont elders in de gemeente Noordwijkerhout of daarbuiten.

§ 2 Ontwikkeling van de gemeente Noordwijkerhout

De bevolking van de gemeente Noordwijkerhout nam vrij snel in aantal toe. De gestichtsbevolking 2) vormt er een bijzondere groep, die ongeveer constant rond de 1000 zielen blijft.

- 1) Opgenomen met toestemming van de Topografische Dienst; reproductie van het kaartfragment is niet toegestaan.
- 2) Van de psychiatrische inrichting St. Bavo en het psychiatrisch ziekenhuis Sancta Maria.

Tabel 1. Ontwikkeling van het inwonertal

Jaar	Gemeente Noordwijkerhout		Nederland
	aantal inwoners 1)	index 1960 = 100	index 1960 = 100
1950	9 240	85	89
1955	9 815	91	95
1960	10 832	100	100
1965	12 413	115	107
1966	12 617	116	108
1967	12 912	119	110
1968	13 228	122	111
1969	13 530	125	112
1970	13 491	125	113

1) Inclusief een gestichtsbevolking van rond de 1 000 zielen.

De gemeente Noordwijkerhout ligt in de noordwestelijke uitloper van de centrale open ruimte tussen de Leidse en de Haarlemse agglomeraties. Ofschoon ook in de toekomst het onderscheid tussen de stedelijke zones en de open ruimte niet altijd even scherp zal zijn, blijkt dat in de visie van de Tweede Nota op de Ruimtelijke Ordening geen sterk verstedelijkt Noordwijkerhout past. Het streekplan Bollengebied (goedgekeurd in 1964) gaat uit van een inwonertal van ongeveer 15 000 in 1980. Hierbij is rekening gehouden met een afnemend groeitempo, wat Provinciale Staten als wenselijk zagen. Als reden wordt opgegeven het omringd zijn van het dorp Noordwijkerhout door hoogwaardige of potentieel hoogwaardige bollengronden. De provincie verwacht dat, indien in de toekomst een beleid gevoerd zal worden dat rekening houdt met een afremming van de vestiging van buitenaf in de gemeente, de gewenste geringere groei bereikt zal worden. Belangrijke uitbreiding van industriële bedrijvigheid in de gemeente acht het provinciale bestuur niet wenselijk.

Noordwijkerhout is van oudsher een agrarische gemeente, zoals blijkt uit tabel 2.

Tabel 2. Ontwikkeling van het aantal arbeidsplaatsen per bedrijfstak

Bedrijfstak	Aantal bezette arbeidsplaatsen					
	voor mannen			totaal		
	1947	1960	1969	1947	1960	1969
Landbouw	1 211	1 248	964	1 211	1 248	964
Nijverheid	286	538	535	308	560	640
Dienstensector	424	553	1 013	734	904	1 635
Alle bedrijfstakken	1 921	2 339	2 563	2 253	2 712	3 239

Bron: Volkstellingen en enquête door de gemeente Noordwijkerhout.

In 1960 was nog bijna 60% van de arbeidsplaatsen voor mannen agrarisch. Dit percentage was in 1969 teruggelopen tot 38%. Ook absoluut is het aantal agrarische arbeidsplaatsen teruggelopen, namelijk van 1248 tot 964. De landbouw en de dienstensector vormen ieder met + 40% van de arbeidsplaatsen de voornaamste bronnen van werkgelegenheid. De nijverheid telt ruim 20% van de arbeidsplaatsen voor mannen. Zowel naar percentage als naar absolute omvang is er de afgelopen tien jaar in deze sector niet veel veranderd.

De gemeente Noordwijkerhout valt dus te typeren als een agrarische gemeente met een forse ontwikkeling in de dienstensector. Hierbij speelt ook de zich ontwikkelende recreatie enigszins een rol. Voor de toekomst valt een soortgelijke ontwikkeling te verwachten als in de afgelopen jaren. Ruimtelijk betekent dit vooral een verdere uitbreiding van de bebouwde oppervlakte en wellicht een verdere uitbreiding van de voorzieningen ten behoeve van de recreatie.

§ 3. Ontwikkelingen in het blok

Voor dat deel van de gemeente Noordwijkerhout dat niet tot de bebouwde kom behoort is een bestemmingsplan dat afloopt in 1975 en waarin voor de Hoogetveensche polder een beperking aan een eventuele uitbreiding van het glasareaal is opgelegd. Er mag nl. maar een vijfde deel van de oppervlakte door glastuinbouw worden bezet. Er wordt naar gestreefd om - in het kader van een gemeenschappelijk structuurplan voor de gehele bollenstreek - de potentiële mogelijkheden voor uitbreiding van de glastuinbouw te verruimen en wat het ruilverkavelingsblok betreft geheel op te heffen. Het feit dat in de "Ontwerp-Structuurschets van de gemeente Noordwijkerhout", uitgebracht in mei 1970, deze beperking niet meer genoemd wordt, versterkt de verwachting dat dit zal gebeuren. In het streekplan, dat dit gebied omvat en dat binnen afzienbare tijd zal worden herzien, zal waarschijnlijk het ruilverkavelingsblok een vrijwel onbeperkt agrarische bestemming krijgen.

Een uitzondering moet wellicht worden gemaakt voor dat - overigens kleine - deel van de Hoogetveensche polder dat ten noorden van de Schip-persvaartweg aan de dorpskern grenst. Aangezien de uit te voeren ruilverkaveling vooral betrekking zal hebben op verbetering van wegen en waterlopen, zal het geven van een niet-agrarische bestemming aan het genoemde stuk de verkaveling als zodanig weinig beïnvloeden.

Er zijn wel gedachten en ideeën tot verdere ontwikkeling van de recreatie, doch die hebben betrekking op het deel van de gemeente ten westen van de Herenweg.

In het "Globaal vooronderzoeksrapport Hoogetveensche polder" 1) werd indertijd gesteld dat:

1) Van de Cultuurtechnische Dienst Zuid-Holland; uitgebracht in januari 1969 voor de Hoogetveensche polder sec (\pm 500 ha).

1. ten behoeve van de tuinbouw één of twee ontsluitingswegen in de lengterichting van het blok aan te bevelen zijn;
2. als verbinding tussen de bestaande en de onder punt 1 genoemde nieuwe wegen enkele nieuwe dwarsverbindingen noodzakelijk zijn;
3. te overwegen is om de in het goedgekeurde streekplan "Bollengebied" geprojecteerde rijwielpaden, die de Hoogeveensche polder op een tweetal plaatsen in de dwarsrichting zouden doorkruisen, in het ontsluitingsplan op te nemen.

Door kassenbouw wordt het landschap, wanneer dit, zoals hier "open" is, vrij snel bepaald. In de reeds genoemde Ontwerp-Structuurschets van de gemeente Noordwijkerhout wordt dan ook aanbevolen ten aanzien van nieuw te stichten agrarische bedrijfsbebouwing inclusief kassen een verantwoorde vormgeving en situering na te streven.

HOOFDSTUK II

AGRARISCH-STRUCTURELE ASPECTEN

§ 1. Samenstelling van het aantal gebruikers van grond in het blok

In 1969 hadden 285 bij de D.B.H. geregistreerden 1) grond in het blok in gebruik. Van dit aantal 1) woonden er 198 in het blok, nl. 132 in de Hoogeveensche polder, 58 in de Zilkerpolder en 8 in het boezemgebied. Hoewel er geen exacte gegevens over bekend zijn, is aan te nemen dat er praktisch geen in het blok wonenden zijn met uitsluitend grondgebruik buiten het blok.

Tabel 3. Aantal geregistreerden naar beroepsgroep en deelgebied.

Beroeps- groep *	Wonenden in				Uit- wonenden
	Hooge- veensche polder	Zilker- polder	boezem- gebied	het blok totaal	
A	89	35	6	130	57
B	17	8	1	26	11
C	16	12	1	29	11
D	10	3	-	13	8
Totaal	132	58	8	198	87

* Voor een toelichting op de indeling in beroepsgroepen zie bijlage 1.

Het aantal zelfstandige boeren en kwekers (dus in de A- + B-groepen) dat grond in het blok gebruikte bedroeg 224, van wie 156 in het blok woonden. De B-geregistreerden zijn in meerderheid tevens handelskwekers/exporteurs. Onder de C-geregistreerden zijn er enkele die van hoofdberoep ook exporteur zijn, met daarnaast een relatief groot aantal thuis meewerkende zoons met wat eigen teelt op grond van vader. De agrarische binding in het hoofdberoep is in de C-groep nog groot, nl. bij een aantal van 26 van de 29. De D-geregistreerden zijn sterk overwegend rustende kwekers.

De A- + B-groepen zijn ingedeeld naar bedrijfstypen, nl. (melk)veebedrijven, gemengde (melk)vee- en kwekersbedrijven, kwekersbedrijven zonder glas en kwekersbedrijven met glas. Wanneer we hetzelfde zouden doen voor de C- en D-groepen dan zouden deze overwegend tot de groep kwekers zonder glas behoren (27 van 29 C'ers in het blok en 8 van de 11

1) Gemakshalve wordt hierbij en in het vervolg per bedrijf(je) één bedrijfshoofd verondersteld.

uitwonende C'ers) en de overige alle veehouders (in ruimere zin dan alleen van melkvee).

Tabel 4. Aantal geregistreerden naar beroepsgroep, bedrijfstype en deelgebied

	Wonenden in				Uit- wonenden
	Hooge- veensche polder	Zilker- polder	boezem- gebied	het blok totaal	
A- + B-groepen:					
veebedrijven	3	2	-	5	2
gemengde bedrij- ven	3	2	-	5	4
kwekersbedrijven zonder glas	54	18	4	76	46
kwekersbedrijven met glas	46	21	3	70	16
C-groep	16	12	1	29	11
D-groep	10	3	-	13	8
Totaal	132	58	8	198	87

Het aantal veebedrijven en het aantal gemengde bedrijven is zeer klein. Wat de inwonenden betreft zijn er grofweg evenveel kwekersbedrijven met als zonder glas. Van de uitwonenden is een veel groter deel kweker zonder glas, nl. ruim twee derde in de A + B-groepen. De categorieën kwekersbedrijven in de A + B-groepen maken van het totale aantal inwonende grondgebruikers 74% uit en van de uitwonende gebruikers van grond in het blok 71%.

Het gebruik van grond in het blok door uitwonenden komt in hoofdzaak vanuit (zuid)westelijke richting (met name het dorp Noordwijkerhout). Van de 87 uitwonende gebruikers van grond in het blok woont meer dan de helft (47) in het dorp Noordwijkerhout en twee derde (57) in (zuid)westelijke richting.

De "druk" op de cultuurgrond in het blok komt dus niet in de eerste plaats vanuit het oude bollengebied langs de Rijksweg (Hillegom, Lisse en Sassenheim). Als we de verhouding inwonende en uitwonende grondgebruikers per deelgebied bezien, dan blijkt dat op elke 3 inwonende in de Hoogeveensche polder er 1 uitwonende grond gebruikt, in de Zilkerpolder op elke 2 à 3 inwonenden 1 uitwonende en in het boezemgebied dit net andersom is, nl. driemaal zoveel uitwonenden als inwonenden.

Tabel 5. Aantal uitwonenden naar geografische richting t.o.v. het blok

	A + B- groepen		C en D - groe- pen	Totaal	Met grondgebruik in		
	kwe- kers- bedr.	overi- ge			Hooge- veen- sche polder	Zil- ker- polder	boe- zem- gebied
(Zuid)westen w.v. uit dorp	39	3	15	57	32	3	22
Noordwijkerhout	31	1	15	47	27	1	19
Noorden	9	3	-	12	5	7	-
w.v. uit de Zilk 1)	8	1	-	9	2	7	-
Oosten	14	-	4	18	6	11	1
w.v. uit oude cen- trum 2)	14	-	3	17	5	11	1
Totaal	62	6	19	87	43	21	23

1) Gemeente Noordwijkerhout.

2) Uit gemeenten Hillegom, Lisse en Sassenheim.

Van het grondgebruik van de uitwonenden ligt ongeveer tweederde in het blok. Van de 68 uitwonende A + B-bedrijfshoofden hebben er 44 (eveneens twee derde) alle grond die ze gebruiken in het blok liggen. Van deze 44 hebben er 34 al hun grond in eigendom, 5 voor een deel in eigendom en voor een deel in pacht en eveneens 5 slechts alleen huurland 1).

§ 2. Ontwikkeling van het aantal geregistreerden

In de afgelopen 4 jaar blijkt het aantal A + B-bedrijven in het blok te zijn afgenomen met 10 tot 156 en de allerbelangrijkste categorieën hierin, nl. de kwekersbedrijven, met 8 tot 146. Gevallen van verhuizing naar en uit het blok, gepaard gaande met het blijven exploiteren van dezelfde grond, spelen daarbij echter een rol. Wanneer we deze buiten beschouwing laten dan is van een afnemning van het aantal kwekersbedrijven (A + B-groepen) geen sprake en komen we in 1969 op 155 tegen in 1965 154 bedrijven.

De ontwikkeling van het aantal geregistreerden wonend in de onderscheiden deelgebieden ontloopt elkaar niet veel.

In totaal waren 22 A + B-bedrijven betrokken bij generatiewisseling, waarvan 9 in de A + B-groep door zoons- en in een enkel geval een broer- werden voortgezet, 6 werden opgeheven en 7 in de D-groep terecht kwamen. Overigens moet aan het aantal opgeheven en naar de D-

1) Deze gegevens zijn ontleend aan de C.D.-registratie 1969.

Tabel 6. Mutaties in de A + B-groep in de periode 1965-1969 in het blok

	Aantal A + B-bedrijven	
	totaal	kwekersbedrijven
In 1965 met postadres in het blok	166	154
Af: bedrijfsbeëindiging (verdwenen en naar D)	13	13
Af: beroepsverandering (verdwenen en naar C)	10	9
Af: postadres nu buiten het blok (A + B gebleven)	12	12
Over, vóór bedrijfstype mutatie	131	120
Over, na bedrijfstype mutatie	131	121
Bij: uit C-groep 1)	5	5
Bij: stichting in het blok	17	17
Bij: postadres nu in het blok (A + B-gebleven)	3	3
In 1969 met postadres in het blok	156	146

- 1) Waaronder 1 feitelijke beroepsverandering, de anderen waren thuis meewerkende zoons met wat eigen teelt.

groep, "verhuisde" bedrijven geen absolute waarde worden toegekend, daar dit aantal steeds moet worden gezien in samenhang met het aantal nieuw-gestichte bedrijven en in dit geval ook enkele "overgangen" vanuit de C-groep. De sedertdien uit het blok verdwenen bedrijven hadden 65 ha in gebruik in 1965, waarvan 23 ha in gebruik bleef bij uit het blok verhuisde exploitanten. Een deel van de vrijgekomen grond was huurland dat weer terugviel op de eigenaren, terwijl ook anderzijds voormalige grondgebruikers hun grond nu verhuren.

Beroepsverandering van A + B-bedrijfshoofden kwam niet onbelangrijk voor. Het aantal veranderingen in tegengestelde richting (van C naar A + B) betrof slechts één geval. We moeten dit laatste echter in nauwe samenhang met stichten van bedrijven bezien.

De 20 jonge A + B-bedrijfshoofden (allen kwekers) die in de laatste vier jaar een bedrijf in het blok in samenhang met wonen hebben gesticht zijn allen zoons van kwekers en voor een deel van kwekers die buiten het blok wonen, sterk overwegend in het dorp Noordwijkerhout en directe omgeving. Een 16-tal heeft hier gebouwd, van wie 14 in de Hoogeveensche polder. Nieuwe vestigingen in het blok namen 27 ha in beslag, sterk overwegend afkomstig van ouders of verdere familie.

Twee derde van de A + B-bedrijfshoofden - en ook van de kwekers - is jonger dan 50 jaar. Van de 52 A + B-bedrijfshoofden die ouder zijn hebben 15 geen opvolger, is van 5 de opvolging nog onzeker en hebben er 32 opvolgers, van wie 10 meer dan één.

Wanneer we leeftijds- en opvolgingssituatie voor de belangrijkste groepen bedrijven, nl. de kwekersbedrijven bezien, dan valt te constateren dat er zeer veel jonge bedrijfshoofden zijn en relatief velen onder de oudere bedrijfshoofden die een opvolger in eigen familiekring hebben. Ten opzichte van andere bedrijfstypen, zoals veebedrijven (of landbouwbedrijven in het algemeen) gaat dat zeker op. Ten opzichte van nagenoeg hetzelfde bedrijfstype in andere gebieden veel minder. Zo was van de enigszins vergelijkbare groep van 142 bollenbedrijven in het ruilverka-velingsgebied Westerkogge-Beschoot in hetzelfde jaar 70% van de bedrijfshoofden jonger dan 50 jaar (hier 67%), had van de oudere bedrijfs-
hoofden daarentegen maar 31% een opvolger in eigen kring (hier 65%), waardoor het percentage bedrijven van ouderen zonder opvolger 20 was (hier 12).

Tabel 7. Opvolgingssituatie in 1969

	Aantal bedrijfshoofden (A + B)				
	≤ 50 jaar				
	to- taal	met op- vol- ger	met meer- dere opvol- gers	opvol- ging nog onbe- kend	zonder opvol- ger
Inwonenden:					
veebedrijven	5	2	-	-	1
gemengde bedrijven	5	2	1	-	1
kwekersbedr. zonder glas	76	28	11	5	10
kwekersbedr. met glas	70	20	10	5	3
totaal	156	52	22	10	15
in Hoogeveensche polder	106	38	17	6	12
in Zilkerpolder	43	13	4	4	3
in boezemgebied	7	1	1	-	-
Uitwonenden	68	35	20	8	7

Het relatief kleine aantal bedrijven van oudere bedrijfshoofden waar-
op een opvolger in eigen familiekring ontbreekt moet voor de te ver-
wachten ontwikkeling direct in verband worden gebracht met de nieuwe
vestigingen. Jonge kwekers zijn niet zozeer gebonden aan het ouderlijke
bedrijf (in ieder geval minder dan aan de grond van ouders), alhoewel
het in de toekomst naarmate men zich sterker op de teelten onder glas
concentreert meer zal gaan voorkomen dat men een bestaand bedrijf
overneemt.

Op een niet onaanzienlijk aantal bedrijven is meer dan één meewer-
kende zoon. Het juiste aantal heeft betrekkelijke waarde daar anderzijds
ook (nog) niet meewerkende zoons als opvolger zijn beschouwd.

Van de uitwonende A + B-bedrijfshoofden is een veel kleiner deel
jonger dan 50 jaar, maar van de ouderen heeft een groter deel één of
meer opvolger(s). Deze groep kan dus een belangrijke rol spelen bij het

toekomstige verloop van het aantal bedrijven in het blok. Hierbij hoeft men maar te denken aan wat aan het einde van paragraaf 1 wordt vermeld, nl. dat van twee derde van de uitwonende A + B-bedrijfshoofden hun gehele grondgebruik in het blok ligt.

§ 3. Produktieomstandigheden

a. Ontsluiting

De ontsluitingssituatie is nog geheel gebaseerd op het verleden toen het gebied voornamelijk als grasland werd geëxploiteerd. Aanpassing van de ontsluiting aan de verandering van het grondgebruik - van extensieve graslandexploitatie naar intensieve tuinbouw - heeft niet plaatsgehad. Het gevolg hiervan is dat momenteel ongeveer de helft van het totale aantal gebruikers hun kavels via overpaden moet bereiken.

Het ruilverkavelingsgebied is aan een betere ontsluiting toe. Ten behoeve van de aanleg van een weg door de polder hadden alle betrokken ingelanden zich reeds akkoord verklaard, maar de uitvoering stagneerde om financiële redenen. Dat vele belanghebbenden toch niet erg geporteerd zijn voor een ruilverkaveling komt omdat men vreest bij uitruil grond te krijgen die niet vrij is van achtergebleven ziektekiemen (van bollengewassen).

b. Waterbeheersing

Bollengrond vraagt gedurende het gehele jaar een grondwaterstand die zo weinig mogelijk afwijkt van 0,55 meter beneden maaiveld. In vorstperiodes moet het echter mogelijk zijn de grondwaterstand snel op 0,40 meter tot maaiveld te brengen. Daarom is het noodzakelijk dat zowel in de zomer als in de winter de wateraan- en afvoer door middel van een goed watergangenstelsel wordt gegarandeerd, wat nu veel te wensen overlaat. De watergangen hebben onvoldoende afmetingen, terwijl de hoofdwatgang een sterk bochtig verloop heeft, zodat een snelle aan- en afvoer niet is te verwezenlijken.

Een goede waterbeheersing is voor bollentelers bovendien belangrijk om van de toegenomen en toenemende mechanisatiemogelijkheden te kunnen profiteren. Individueel is door het toepassen van bronbemaling reeds veel verbeterd. De grote waterlopen kunnen echter nog veelal onvoldoende lozen.

c. Grond en rechtsvorm van gebruik

Het blok ligt op korte afstand van gebieden waar recreatie van belang is en waarvan de invloed zich ook over het blok doet gevoelen. Zo is in de aan de westkant tegen het blok aanliggende Noordzijderpolder (waarvoor al een ruilverkaveling werd aangevraagd) grond ten behoeve van recreatieperceeltjes verkocht voor f. 10,- per m². Ongetwijfeld beïnvloeden dergelijke gevallen de grondprijs in het blok, en wel in ongunstige zin voor bollentelers die hun bedrijf willen vergroten. Incidenteel wordt voor eersteklas bollengrond (zuivere duinzandgronden) wel 35 000 en

meer gulden per ha gegeven. Er komen echter weinig grondtransacties tot stand.

Van de + 460 ha die inwonende A + B-bedrijfshoofden in gebruik hebben is 310 ha eigendomsgebruik, 10 ha van ouders gepacht en 140 ha van anderen gepacht. Gemiddeld is dus twee derde van hun grondgebruik eigendomsgrond. Dit is voor de bedrijven met melkvee lager, nl. maar ruim de helft. De enkele gemengde bedrijven zijn alle geheel eigendomsbedrijven. Opmerkelijk is dat de kwekers met glas gemiddeld minder eigendomsgrond gebruiken (67%) dan de kwekers zonder glas (77%). In het algemeen is het zo dat de areaalgrootte van de bedrijven hierop weinig invloed heeft. Van de oppervlakte van kwekersbedrijven kleiner dan 1 ha was 70% eigendom, op dergelijke bedrijven van 1 tot 3 ha 72% en op die van minstens 3 ha eveneens 72%. Ook tussen de deelgebieden is weinig verschil hieromtrent.

Van alle 156 in het blok wonende A + B-bedrijfshoofden heeft + 60% alleen eigendomsgrond en/of pachtgrond van ouders in gebruik, 24% eigendomsgrond en/of pachtgrond van ouders samen met pachtgrond van anderen en 16% alleen gepacht van anderen. Onder de 70 kwekers met glas is er een 12-tal dat alleen pachtgrond van anderen dan van ouders in gebruik heeft, voor de uitbouw naar een glasbedrijf zeker geen gunstige toestand.

De verschillen met de uitwonenden ten aanzien van de pacht-eigendomsverhouding zijn niet groot. Ook zij hebben gemiddeld ongeveer twee derde van hun grondgebruik in eigendom, terwijl deze verhouding ook voor dat deel van hun grond dat in het blok ligt geldt.

d. Verkavelingstoestand

De toestand is niet ongunstig. Er is weinig versnipperd grondgebruik. Bijna de helft van de inwonende kwekers heeft volgens het C.B.S. alle grondgebruik in één kavel en van de uitwonende A + B-bedrijfshoofden een derde. De uitwonenden hebben overigens gemiddeld 2,1 kavel in gebruik tegen de inwonenden 1,8.

Een factor die bij de verkavelingstoestand als ongunstig beoordeeld moet worden is de vorm van de percelen. Volgens het "Globaal Vooronderzoeksrapport Hoogeveensche polder" is de vorm van zowel de tuinbouw- als de graslandpercelen voor ongeveer 30% onregelmatig.

e. Vakmanschap en scholing

In het algemeen is het vakmanschap van de kwekers goed, al heeft het grootste deel geen tuinbouwdagonderwijs gevolgd. Velen onder de jongere kwekers hebben hun vakkennis, naast in de praktijk, opgedaan op schakelcursussen. Met name de schakelcursussen voor de bloementeel zijn zeer populair.

f. Ligging ten opzichte van de centra

Het laatstgenoemde kan ook in groter verband worden gezien. Te denken is aan de ligging tegen Lisse aan, waardoor de voordelen van de centrumfunctie van Lisse - bijvoorbeeld wat betreft voorlichting, verwerken

en veilen - benut kunnen worden. De centra voor de bloementeel Rijnsburg (met name ook voor het trekken van bolbloemen) en Aalsmeer liggen eveneens niet ver af. Zo is ongeveer twee derde van de in het blok wonende kwekers met glas aangesloten bij de snijbloemenveiling Flora in Rijnsburg en eveneens een aantal kwekers zonder glas. Bij de CAV te Aalsmeer (voor snijbloemen en planten) is een vijfde tot een kwart van de kwekers met glas aangesloten.

HOOFDSTUK III

BEDRIJFSSTRUCTURELE ASPECTEN

§ 1. Grondgebruik en bedrijfstypen

De bollencultuur neemt in het blok de belangrijkste plaats in. Verspreid komt er echter ook grasland voor (+ 190 ha), waarvan de oppervlakte door omzetting in bollenland steeds kleiner wordt. Momenteel is nog ongeveer een vijfde tot een kwart van de cultuurgrond in het blok in gebruik als grasland.

In paragraaf 1 van hoofdstuk 1 is reeds iets gezegd over de bodemgesteldheid van het blok. De strandwalgronden (langs de Herenweg) zijn, na grotendeels afgezaand te zijn, uitermate geschikt voor de "fijnere" bollencultuur en daarvoor dan ook reeds lange tijd in gebruik. De strandvaktegronden - waartoe het grootste deel van het blok behoort - zijn ten behoeve van de bollenteelt geleidelijk aan zodanig bewerkt dat het onderliggende duinzand bovenkwam. Er blijven echter stukken over waar het kleiveenpakket dermate dik is dat verspuiten niet loont. Waarschijnlijk is dan ook dat de betreffende percelen nooit voor de bollenteelt zullen worden gebruikt.

Voor de bollenteelt is in het algemeen - overigens bepaald door het teeltplan - grond met een hoog kalkgehalte vereist. Bevat de bouwvoor onvoldoende kalk dan moet dit worden aangevuld, waarvoor het kalkrijke zand uit de ondergrond uitermate geschikt is.

Meerdere factoren beïnvloeden het grondgebruik voor de bollencultuur. Zo is momenteel de teelt van hyacinten - in tegenstelling tot de andere bollenteelten - nog gebonden aan een teeltvergunning, ingesteld om de teelt te beperken. Voorts ook de geschiktheid van de grond voor bepaalde teelten. De hyacint is nl. kieskeuriger dan de tulp en deze weer kieskeuriger dan gladiolen en ander bijgoed. Bovendien is het voor het behouden van een goede bodemhygiëne noodzakelijk dat vruchtwisseling wordt toegepast. Er zijn verschillende vruchtwisselingssystemen. Het voorheen gebruikelijke "verdelven" werd vanwege de vele arbeid die dit vergt vervangen door het kabelploegen door een loonwerker. Dit laatste is op de grotere bedrijven weer vervangen door diepploegen (met een eigen trekker).

Tabel 8 laat zien hoe momenteel de verhoudingen bij het gebruik van de cultuurgrond door inwonenden en uitwonenden liggen. Op deze verhoudingen hebben wat de inwonenden betreft de C- en D-groepen praktisch geen invloed, dit is wel het geval bij de uitwonenden. Zo is van het grond-

gebruik van A + B-inwonenden eveneens 25% grasland, maar van de A + B-uitwonenden naar 14%.

Tabel 8. Grondgebruik in 1969 van alle geregistreerden

	Oppervlakte cultuurgrond(ha)	Percentage cultuurgrond				Glas- teelten (ha)
		gras- land	bollen- teelt	braak- land	overige teelten 1)	
Wonenden in:						
Hoogeveensche p.	264	23	66	7	4	3,39
Zilkerpolder	182	30	56	9	5	1,24
boezemgebied	13	-	85	15	-	0,22
het blok	459	25	63	8	4	4,85
Uitwonenden	312	26	59	11	4	1,72

1) Hoofdzakelijk vollegrondsbloementeel.

Bron: Meitelling 1969.

Het flinke areaal braakland dat voorkomt is overwegend het gevolg van het gangbare teeltwisselingssysteem. In zeer beperkte mate wordt op de ten tijde van de meitelling nog braak liggende gronden alsnog dat teeltjaar - en vóór de bollen weer in de grond gaan - wat geteeld (met name peen). Eveneens is de mate beperkt waarin in het kader van het vruchtwisselingssysteem land wordt verhuurd (aan bv. een dahliakweker of voor bloemkoolteelt). Bijna de helft van het aantal kwekers (A + B) had dan ook land (gemiddeld 20 are) dat ten tijde van de meitelling werd gebraakt.

In de Zilkerpolder is nog een groter deel van de cultuurgrond grasland dan in de Hoogeveensche polder. Het boezemgebied is praktisch geheel voor de bollenteelt in gebruik en vrij van grasland. Uit de tabel blijkt de dominerende positie van de bollenteelt.

Overige vollegrondsteelten zoals van groenten, fruit, tuinbouwzaden en boomteelt stellen weinig of niets voor. De enige vollegrondsteelt die wel belangrijk is, is die van bloemen.

In Hoofdstuk II is reeds een eenvoudige indeling in bedrijfstypen geïntroduceerd. Tabel 9 geeft een overzicht van de aard van het grondgebruik voor de onderscheiden bedrijfstypen.

De gemengde bedrijven zijn gemiddeld kleiner dan de veebedrijven; slechts op één van deze vijf bedrijven worden naast andere bloembollen en -knollen ook hyacinten geteeld.

De kwekersbedrijven zijn gemiddeld $\pm 2,20$ ha groot. Verschillen tussen de bedrijven met glas en zonder glas blijken te zijn dat op de bedrijven met glas relatief meer vollegrondsbloementeel voorkomt met daarnaast iets meer braakland dan op de bedrijven zonder glas.

Tabel 9. Gemiddeld grondgebruik naar bedrijfstype (A + B-bedrijven in het blok)

Bedrijfstype	Aantal bedr.	to-taal	Gemiddeld areaal (ha) per bedrijf				
			gras-land	bollen 1)	bloemen	braak-land	onder glas
Veebedrijven	5	13,15	13,15	-	-	-	-
Gemengde bedrijven	5	10,68	8,78	1,19(0,06)	-	0,71	-
Kwekersbedr. zonder glas	76	2,20	0,01	1,95(0,32)	0,03	0,20	-
Kwekersbedr. met glas	70	2,22	-	1,79(0,26)	0,13	0,23	0,06

1) Tussen haakjes: waarvan hyacinten.

§ 2. Graslandexploitatie en dierlijke veredeling

Hoewel de oppervlakte grasland nog een flink deel van de totale blok-oppervlakte uitmaakt, is het aantal bedrijven dat op graslandexploitatie is georiënteerd zeer gering. Van de inwonende A + B-bedrijfshoofden hebben er slechts vijf een veebedrijf en eveneens vijf een gemengd (vee- en kwekers) bedrijf. In de loop van de laatste vier jaar is in het aantal veebedrijven in het geheel geen verandering gekomen, terwijl toender-tijd het aantal gemengde bedrijven 7 was. Deze mutatie kwam tot stand door overgang naar de C-groep in één geval en omschakeling tot een kwekersbedrijf in een ander.

Van de vijf veebedrijven in het blok zijn de twee kleinere geheel eigen-dom van de A + B-gebruikers en de drie grotere alle behuist gepachte boerderijen in één kavel. De bedrijfsgrootte varieert van 2, 12, 16, 16 tot 20 ha, de melkveestapel op deze bedrijven varieert van 15, 16, 28, 29 tot 32. Drie van deze vijf bedrijven zijn sedert 1965 in oppervlakte kleiner geworden, de andere twee zijn gelijk gebleven.

De vijf gemengde bedrijven in het blok zijn alle geheel eigendom van de gebruikers. De bedrijfsgrootte varieert van 5, 6, 12, 14 tot 15 ha, de melkveestapel op deze bedrijven van 3, 10, 12 tot 26 en 26. Uit verge-lijking met 1965 blijkt een lichte toeneming van de tuinbouw (bollenteelt) op deze bedrijven. Ook van deze vijf bedrijven waren er drie sedert 1965 qua oppervlakte iets kleiner geworden en bleven de andere twee gelijk. Het is niet onmogelijk dat een enkel bedrijf uit deze groep, evenals dit in de periode 1965 - 1969 het geval was, wordt omgeschakeld op kwekers-bedrijf.

Van de tien in het blok wonende A + B-bedrijfshoofden met een vee- of gemengd bedrijf heeft er slechts één grond (6 ha) buiten het blok in gebruik. Wat de uitwonende gebruikers van grond in het blok betreft is meer grasland in gebruik bij C- en D-grondgebruikers dan bij A + B-bedrijfshoofden. Van de 68 uitwonende A + B-bedrijfshoofden zijn er

slechts 6 met graslandexploitatie, nl. twee met een veebedrijf en vier met een gemengd bedrijf. Deze zes bedrijven variëren in grootte van 3, 4, 4, 10, 11 tot 24 ha, waarvan de laatste twee veebedrijven zijn. De bij deze bedrijven in gebruik zijnde grond ligt sterk overwegend in het blok, nl. voor ca. 80%.

Over de dierlijke veredeling kunnen we zeer kort zijn door te constateren dat deze van geringe betekenis is. Slechts op één gemengd bedrijf is deze van belang (varkensfokkerij).

Dierlijke veredeling zou het inkomen van de enkele veehouders in de A + B-groep kunnen verhogen, te meer daar deze bedrijven niet omvangrijk zijn. Het lijkt echter wenselijk dat de veebedrijven uit het gebied verdwijnen waardoor de herinrichting zich geheel kan toelagen op de belangen van de kwekers. Er zal echter waarschijnlijk een oppervlakte van de huidige cultuurgrond niet geschikt te maken zijn voor de bollenteelt en bovendien zal graslandexploitatie mogelijk bestendig blijven als gevolg van bestaande servituten.

§ 3. De tuinbouw

De vollegrondstuinbouw in het blok bestaat voor ongeveer 96% van de oppervlakte uit bollenteelt en 92% van de kwekers in de A + B-groep teelt bollen (Tabel 10, zie blz. 23).

Het aantal kwekers zonder glas is afnemende en het aantal met glas toenemende. Het areaal glastuinbouw neemt relatief sterk toe maar is nog klein. Terwijl in 1965 nog op alle kwekersbedrijven bollenteelt in de **open grond voorkwam** waren er in 1969 elf (alle met glas) zonder deze teelt. De bloementeelt onder glas neemt toe. Uit andere bron dan de metingen kunnen we aannemen dat het hier nog hoofdzakelijk om het trekken van bolbloemen gaat.

Het aantal telers van ander bijgoed dan gladiolen neemt relatief toe evenals het aantal hyacintentelers. Het aantal telers van bloemen in de open grond (typisch een bijteelt) is toenemende. Bij het vergelijken van twee tellingen is overigens voorzichtigheid geboden in het trekken van conclusies (fluctuaties in arealen hangen van verscheidene factoren af).

a. De bollenteelt

De bollentelers vormen de belangrijkste groep inwonende A + B-bedrijfshoofden. Ook de C- en D-ers zijn sterk overwegend vanwege bollenteelt geregistreerd, terwijl van de 68 bij het blok betrokken uitwonende A + B-bedrijfshoofden 66 bollen telen en van de 19 bij het blok betrokken uitwonende C- en D-ers 14.

De teelt van tulpen staat qua aantal kwekers en grootte van het areaal bovenaan, gevolgd door de teelt van narcissen. Wat het aantal kwekers betreft komt daarna het aantal dat bijgoed teelt, qua grootte van het areaal de teelt van hyacinten.

Tabel 10. Areaal aan en aantal inwonende kwekers van de voornaamste gewassen (groepen)

	Aantal kwekers (A + B) 1)		Oppervlakte in ha			
			op kwekers- bedrijven (A + B) 1)		op alle bedrijven 1)	
			1965	1969	1965	1969
Tuinbouw	154	146	313	290	335	305
Vollegrondstuinbouw	154	143	311	285	333	300
w.v. bloementeel	29	36	13	11	15	12
w.v. bollenteel	154	135	270	273	286	286
hyacintenteel	46	45	41	43	41	43
tulpenteel	147	133	123	119	132	126
narcissenteel	132	115	70	71	75	76
gladiolenteel	35	24	11	14	11	14
teel overig bijgoed	64	66	25	26	27	27
Glastuinbouw	48	70	2,09	4,49	2,24	4,85
w.v. groenten	-	1	-	0,25	-	0,25
anjers	5	5	0,32	0,35	0,36	0,40
potplanten	1	1	0,10	0,12	0,11	0,12
overige bloemkwekerij 2)	47	67	1,67	3,77	1,77	4,08

1) In het blok, met de desbetreffende gewassen en gewassengroepen.

2) Sterk overwegend bolbloemen, rozenteel komt in het geheel niet voor.

Bron: Metellingen.

Naar aanleiding van tabel 11 is het volgende op te merken:

1. De gemiddelde bedrijfsgrootte van de kwekersbedrijven en de gemiddelde areaalsgrootte aan bollen op deze bedrijven is sedert 1965 iets "opgeschoven", de eerste van 2,05 tot 2,21 ha en de laatste van 1,78 tot 1,86 ha.
2. Van een grotere toename qua areaal van één der bollengroepen ten opzichte van de andere is geen sprake. Dit houdt nauw verband met het gangbare teeltwisselingssysteem.
3. De hyacintenteel is vooral geconcentreerd op de grotere bedrijven, met name op die zonder glasteelten. De hyacintenteel is de meest arbeids- en tevens de meest kapitaalsintensieve van de bollenteelten en ook de enige waarvoor nog een teeltvergunning is vereist.
4. De oppervlakte braakland nam iets toe. Van grote invloed is daarop het areaal braakland op de grote kwekersbedrijven met glas. Over het braakland is in het kader van het teeltwisselingssysteem in paragraaf 1 van dit hoofdstuk reeds een en ander gezegd.

Tabel 11. Gemiddelde areaalsgrootte aan bollen en braakland van inwonende kwekers (A + B)

Kwekersbedrijven (A + B)	Aantal bedrijven	Gemiddeld areaal in ares op de bedrijven aan														
		grond		bollen		hyacinten 1)		tulpen		narcissen bijgoed		braakland				
		'65	'69	'65	'69	'65	'69	'65	'69	'65	'69	'65	'69			
< 1 ha, zonder glas	24	13	64	75	60	72	2(3)	4(4)	29	32	22	23	7	13	3	2
1-3 ha, zonder glas	64	48	176	169	154	149	14(19)	13(13)	78	78	40	47	22	11	15	14
≥ 3 ha, zonder glas	18	15	565	508	491	442	151(14)	114(10)	202	187	88	74	50	67	60	57
< 1 ha, met glas	12	20	69	64	46	36	-	-	15	12	23	15	8	9	10	6
1-3 ha, met glas	27	35	157	191	131	160	7(6)	13(10)	57	64	41	51	26	31	8	11
≥ 3 ha, met glas	9	15	402	507	317	411	30(4)	91(8)	141	168	101	85	45	67	31	75
Alle bedrijven	154	146	205	221	176	186	27(46)	29(45)	80	82	45	48	24	27	18	22

1) Tussen haakjes aantal bedrijven met hyacinten.

Bron: Meitellingen.

De omvang van het areaal bollen loopt op de kwekersbedrijven (A + B) sterk uiteen. Er zijn bedrijven bij met minder dan 0,5 ha bollenteelt, maar ook met meer dan 5 ha bollenteelt. In de laatste vier jaar is op vele kwekersbedrijven het areaal aan bollen uitgebreid, maar ook op een niet onaanzienlijk aantal dit areaal ingekrompen. Bezien naar de grootteklasseindeling van tabel 12 is grofweg 40% van de kramen gelijk gebleven, 37% vergroot en 23% verkleind. Bij vergroting of verkleining gaat het echter om geringe oppervlakten. Op de bedrijven waarop de kraam werd verkleind - met name wanneer deze in de kleinste grootteklasse thuis hoort of terecht is gekomen - is vaak glas aanwezig. In gevallen dat dit niet zo is betreft het hoofdzakelijk bedrijven van ouderen zonder opvolger.

De "kruistabel" van de belangrijkste aspecten van de kwekersbedrijven (bijlage 2) geeft aanleiding tot de volgende opmerkingen.

1. In de Zilkerpolder komen relatief meer grotere bedrijven en meer bedrijven met glas voor.
2. Glastuinbouw komt niet voornamelijk voor op de qua areaal (bollen) kleinere bedrijven.
3. Hetzelfde is het geval ten aanzien van de vollegrondsbloementeelt.
4. Hoewel de handelskwekers vaak wat grotere bedrijven hebben, zijn er ook enkele met weinig eigen grondgebruik. Handelskwekers komen ook in de C-groep voor.

De kwekersbedrijven (A + B) van uitwonende gebruikers van grond in het blok zijn in het algemeen belangrijk groter dan van inwonenden. Van deze groep van 62 bedrijven zijn er maar 11 met minder dan 1 ha bollen, 23 met 1 tot 2 ha bollen, 22 met 2 tot 5 ha bollen en 7 met minstens 5 ha bollen (waarvan 6 met minstens 7 ha).

Tabel 13. Vergelijking van het gemiddelde grondgebruik van inwonende en uitwonende kwekers (A + B) in 1969

	Gemiddeld areaal (ha) per kwekersbedrijf (A + B)	
	inwonenden	uitwonenden
Gehele bedrijf	2,21	3,27
Bollenteelt	1,86	2,64
Braakland	0,22	0,50
Bloementeelt	0,08	0,07
Overige vollegrondsge-		
wassen	0,02	0,04
Glasteelten	0,03	0,02

De bedrijven van uitwonenden zijn gemiddeld 1 ha groter. In hun bedrijf neemt het braakland een belangrijker plaats en de bloementeelt en

Tabel 12. Ontwikkeling van het aantal kwekersbedrijven (A+B) in het blok naar bollenareaal en met glas

	Aantal kwekersbedrijven (A+B) in het blok									
	met ----- are bollen 3)									
	< 50	50-100	100-150	150-200	200-300	300-400	400-500	≥ 500	totaal	
In 1965 totaal	16 (7)	36 (9)	32 (15)	27 (7)	24 (6)	7 (2)	5 (1)	7 (1)	154 (48)	
Verdwenen	6 (3)	12	8 (4)	1 (1)	3 (1)	1	-	3	34 (9)	
Voortgezet als zodanig	10 (4)	24 (9)	24 (11)	26 (6)	21 (5)	6 (2)	5 (1)	4 (1)	120 (39)	
Met in 1969: 1)										
< 50 are bollen	5 (4)	6 (5)	-	-	-	-	-	-		
50 - 100 are bollen	2 (1)	9 (2)	5 (2)	-	-	-	-	-		
100-150 are bollen	2	6 (2)	8 (4)	7 (1)	-	-	-	-		
150-200 are bollen	1 (1)	1	7 (4)	12 (7)	5 (1)	1 (1)	-	-		
200-300 are bollen	-	1 (1)	4 (2)	7 (2)	10 (6)	-	-	-		
300-400 are bollen	-	-	-	-	5 (2)	2 (1)	1 (1)	-		
400-500 are bollen	-	1	-	-	1 (1)	2 (1)	2	-		
≥ 500 are bollen	-	-	-	-	-	1	2 (1)	4 (3)		
Na mutaties (omgezet) 2)	11 (9)	16 (5)	23 (7)	27 (14)	22 (11)	8 (4)	6 (2)	7 (4)	120 (56)	
Bijgekomen	5 (4)	10 (5)	5 (3)	2 (1)	4 (1)	-	-	-	26 (14)	
In 1969 totaal	16 (13)	26 (10)	28 (10)	29 (15)	26 (12)	8 (4)	6 (2)	7 (4)	146 (70)	

- 1) De omlinnde aantallen zijn dus in dezelfde grootteklasse gebleven, de erboven liggende kleiner geworden en de eronder liggende groter geworden.
- 2) Gelijk aan de som per regel in het voorgaande.
- 3) Tussen haakjes waarvan bedrijven met glas.

de glasteelten een minder belangrijke plaats in. Men zou daardoor geneigd zijn te veronderstellen dat ze extensiever zijn. Tegengesteld is echter het feit dat hun areaal aan bollen voor een iets groter deel uit hyacintenteelt bestaat (20%) dan bij de inwonenden (15%).

b. De glastuinbouw

Er had een forse toeneming plaats van het aantal kwekersbedrijven met glas en van het areaal tuinbouw onder glas. Uit tabel 10 blijkt ten aanzien hiervan de grote tegenstelling met praktisch alle vollegrondsteelten, uitgezonderd de teelt van bloemen. Momenteel is op bijna de helft (48%) van de kwekersbedrijven (A + B) van inwonenden glas aanwezig, terwijl dit in 1965 nog geen derde (31%) was.

Glas komt niet bij uitstek voor op de qua areaal bollen kleinere bedrijven. Niets wijst er op dat door de aanwezigheid van glas het bollenareaal wordt ingekrompen. Tot de toenemende aanwezigheid van glas op de bedrijven droeg bij de mindere mate waarin het voorkwam op verdwenen bedrijven (op 9 van de 34) en de meerdere mate waarin het voorkomt op de "bijgekomen" bedrijven (op 14 van de 26). Natuurlijk ook door een toeneming op de als kwekersbedrijven (A + B) voortgezette bedrijven.

Tabel 14. De ontwikkeling naar glas

	Aantal kwekersbedrijven (A + B) in het blok						to- taal
	zonder glas	< 1	1 - 5	5 - 10	10 - 20	20 - 30	
In 1965 totaal	106	8	24	11	5	-	154
Verdwenen	25	4	2	1	2	-	34
Voortgezet	81	4	22	10	3	-	120
Met in 1969: 1)							
geen glas	64	-	-	-	-	-	
< 1 are glas	2	2	-	-	-	-	
1 - 5 are glas	11	1	17	-	-	-	
5 - 10 are glas	2	-	5	9	-	-	
10 - 20 are glas	2	1	-	1	1	-	
20 - 30 are glas	-	-	-	-	2	-	
Na mutaties 1)	64	4	29	16	5	2	120
Bijgekomen	12	3	2	3	3	3	26
In 1969 totaal	76	7	31	19	8	5	146

1) Zie verklaring bij tabel 12.

De bedrijfsoppervlakten onder glas zijn echter klein, gemiddeld 6,5 are. Het gaat nog sterk overwegend om het "trekken" van bolbloemen, voornamelijk om de onproduktieve uren in het winterseizoen te benutten.

Van de 70 kwekersbedrijven met glas van inwonenden in de A + B-groep in 1969 waren er 53 waarop het glas hiervoor werd gebruikt, 10 waarop dit ook zo was maar in combinatie met andere bloemkwekerij (zoals freesia's, anjers en chrysanten) en 7 waarop het glas uitsluitend voor andere bloemkwekerij dan voor het trekken van bolbloemen werd gebruikt (voornamelijk voor freesia's). 1)

Tabel 15. Areaal aan glas en bollen op kwekersbedrijven

Aantal kwekersbedrijven (A + B) *									
met ares	met ares bollen							inwo-	uitwo-
glas	geen of < 10	10/ 99	100/ 149	150/ 199	200/ 299	300/ 499	≥ 500	nenden	nenden
geen	-	19/5	18/13	14/5	14/5	8/11	3/7	76	46
< 1	-	1/-	3/2	2/-	1/-	-	-	7	2
1	-	-	1/-	4/-	2/-	2/-	-	9	-
2	-	2/-	2/-	1/-	3/-	-	-	8	-
3/4	-/1	3/1	2/1	3/-	3/-	3/-	-	14	3
5/9	3/1	4/2	1/1	3/-	3/3	1/1	4/-	19	8
10/19	4/-	2/-	-	2/-	-/1	-	-	8	1
20/29	4/-	-/1	1/-	-	-	-	-	5	1
30	-	-	-	-	-	-/1	-	-	1
inwonenden	11	31	28	29	26	14	7	146	.
uitwonenden	2	9	17	5	9	13	7	.	62

* Inwonenden/uitwonenden.

De spreiding naar grootte van het glasareaal toont duidelijk aan dat het praktisch uitsluitend om een neventak gaat. In het kleine aantal gevallen dat er praktisch geen bollenteelt op het bedrijf is, is het areaal glas nog gering. Geen enkele van de 146 in het blok wonenden kwekers heeft meer dan 30 are onder glas. Ter oriëntatie worden hierbij de normen genoemd voor het glasareaal, dat op een bedrijf aanwezig moet zijn wanneer men er van uitgaat dat op een rationele produktie-eenheid voor twee arbeidskrachten werk moet zijn, nl. voor bloemen onder glas minstens 30 are en voor groenten onder glas minstens 60 are.

Glas komt sterk overwegend voor op meermansbedrijven. Van de 67 eenmansbedrijven onder de kwekersbedrijven hebben er 24 glastuinbouw, van de 79 meermansbedrijven onder de kwekersbedrijven 46. Ook vanuit een ander oogpunt gezien zijn er belangrijke verschillen. Van de 58 kwekers jonger dan 40 jaar hebben er 34 (59%) glas, van de 40 kwekers van 40 tot 50 jaar 16 (40%), van de 31 oudere kwekers met een opvolger in eigen kring 15 (48%) en van de 17 overigen (alle ouderen) 5 (29%).

1) Volgens de enquêtegegevens van de Rijkstuinbouwvoorlichtingsdienst.

Uit dit alles blijkt dat bij de toenemende aanwezigheid van glas op de bedrijven niet direct moet worden gedacht aan een ontwikkeling naar gespecialiseerde glasbedrijven, maar (vooreerst) met name aan een verbetering van de arbeidsproductiviteit.

c. De overige tuinbouw

Hierover kunnen we kort zijn. Het betreft alleen de teelt van bloemen. Gespecialiseerde vollegrondsbloementeelbedrijven komen in Nederland - en dus ook in het blok - niet voor. Het is uitsluitend een neventeelt, die relatief meer voorkomt op bedrijven met glas dan op overige kwekersbedrijven. Van de 146 in het blok wonende kwekers (A + B) teelden er 36 ook bloemen in de open grond, te zamen 11,5 ha. Deze teelt kwam niet bij voorkeur voor op de qua oppervlakte kleinere bedrijven.

§ 4. De op de bedrijven werkenden

Het aantal in de land- en tuinbouw werkenden op bedrijven in het blok nam weliswaar iets sterker af dan het aantal bedrijven, maar toch nog vrij gering. Deze afneming werd grotendeels veroorzaakt door een vermindering van het aantal vaste arbeiders op de bedrijven.

Tabel 16. In de land- en tuinbouw werkenden 1) op A + B-bedrijven in het blok

	Aantal werkenden op A- + B-bedrijven							
	be-		overige		overigen		totaal	
	drijfs- hoofden		inwonen- de ge- zinsle- den					
	'65	'69	'65	'69	'65	'69	'65	'69
Veebedrijven	7	7	-	-	-	-	7	7
Gemengde bedr.	8	6	-	3	2	1	10	10
Kwekersbedr. zonder glas	121	81	23	25	90	46	234	152
Kwekersbedr. met glas	51	82	19	21	37	55	107	158
Alle bedrijven	187	176	42	49	129	102	358	327

1) Vaste arbeidsbezetting van mannen.

30 Tabel 17. Arbeidsbezetting

Kwekers/areaal bollen	Aantal bedrijven	Aantal bedrijven met een arbeidsbezetting 1) van							Totale arbeids- bezetting	Areaal per man	
		1	2	3	4	5/6	7/9	10/19			
Inwonenden :											
a. Kwekers zonder handel:											
< 1,2 ha	1965	68	50	12	6	-	-	-	92	0,54	
< 1,2 ha	1969	55	42	7	6	-	-	-	74	0,51	
1,2 - 2,4 ha	1965	48	21	17	7	3	-	-	88	0,93	
1,2 - 2,4 ha	1969	52	23	21	7	1	-	-	90	1,04	
≥ 2,4 ha	1965	25	-	8	8	2	5	2	89	1,02	
≥ 2,4 ha	1969	24	-	5	9	5	4	1	86	1,09	
totaal	1965	141	71	37	21	5	5	2	269	0,82	
totaal	1969	131	65	33	22	6	4	1	250	0,90	
b. Handelkwekers :											
	1965	13	3	1	3	-	2	-	4	72	0,68
	1969	15	2	6	1	-	4	1	1	60	0,79
Uitwonenden											
a. Kwekers zonder handel	1969	56	21	16	7	5	4	2	1	141	0,93
b. Handelskwekers	1969	6	-	1	-	-	1	1	3	54	0,59

1) Ongeacht positie in het bedrijf.

Gevoegd bij de arbeidsbezetting op bedrijven van uitwonenden komen we op ca. 550 agrariërs (werkgevers en werknemers te zamen) die bij het blok betrokken zijn. Een verschil met de bedrijven van uitwonenden is dat op deze bedrijven, die gemiddeld groter zijn naar verhouding minder zoons en meer vaste arbeiders op de bedrijven meewerken. Van de ca. 550 werkenden op A- + B-bedrijven die bij het blok betrokken zijn werken er ca. 120 op bedrijven die tevens handelskwekerijen zijn, van wie is aan te nemen dat een aantal van hen maar voor een deel of in het geheel niet bij de eigenlijke teelt is betrokken.

Te stellen is dat één man bij sterk doorgevoerde mechanisatie in de bollenteelt zoals die in dit gebied voorkomt ongeveer 1,2 ha voor zijn rekening neemt. Dit is een grove benadering die natuurlijk mede afhangt van de samenstelling van het teeltplan. Hiervan uitgaande blijkt dat op een grote groep bedrijven dit areaal in het geheel niet aanwezig is en gemiddeld op deze bedrijven ongeveer de helft van deze norm per man wordt gehaald. Hoewel deze groep sedert 1965 flink is afgenomen, maakt zij nog altijd ca. 42% van de kwekersbedrijven zonder handel (A + B) in het blok uit.

Het gemiddelde areaal per man blijkt voorts op bedrijven met 1,2 tot 2,4 ha bollenteelt ongeveer gelijk te zijn aan dat op bedrijven met $\geq 2,4$ ha bollenteelt (volgens deze normen minstens tweemansbedrijven).

De helft van de kwekersbedrijven zonder handel is eenmansbedrijf. Dit was in 1965 ook zo. Uit tabel 17 blijkt een grote spreiding wat betreft grootte van het bollenareaal en de vaste arbeidsbezetting op de bedrijven. Wanneer we hierbij de omvang van de glasteelten en van de vollegrondsbloemententeelt betrekken blijkt dit ook nog steeds het geval te zijn.

We willen nog even stilstaan bij de plaats van het blok in het grotere geheel van de Bollenstreek. Wanneer we het verloop van het aantal arbeidskrachten per gemeente uit de Meitellingen volgen, dan blijkt in de oostelijke gemeenten 1) (het oude bollengebied langs de Rijksstraatweg) een sterke vermindering gaande te zijn terwijl in de westelijke gemeenten, met name de gemeente Noordwijkerhout waartoe het blok bijna geheel behoort, tot voor kort nog van een toeneming sprake was. Dit geldt weliswaar voor alle categorieën werkenden in de land- en tuinbouw, maar verreweg het sterkst voor het aantal arbeiders en zoons op de bedrijven. (Tabel 18, zie blz. 22).

De procentuele verdeling van de categorieën werkenden in de land- en tuinbouw in 1969 toont enorme verschillen aan. In het oude bollengebied is nauwelijks eenderde (32%) van de agrariërs bedrijfshoofd en 63% werknemer, in Noordwijkerhout is meer dan de helft (53%) bedrijfshoofd en iets meer dan een derde (37%) arbeider. In Noordwijkerhout is verder 10% meewerkende zoons tegen in het oude bollengebied 5%. Dit zal ongetwijfeld grote invloed hebben op een verschillend toekomstig verloop van het aantal werkenden in de land- en tuinbouw. Een daling van het aantal arbeiders komt gemakkelijker tot stand dan van het aantal ondernemers en - in mindere mate - van meewerkende zoons.

1) Hillegom, Lisse en Sassenheim.

Tabel 18. Verloop van de aantal agrariërs in Noordwijkerhout en het oude bollengebied

	Aantallen in			Indices		Percentages in 1969
	1965	1967	1969	1967 ('65=100)	1969 ('67=100)	
Gem. Noordwijkerhout:						
bedrijfshoofden	490	438	460	89	105	53
meew. zoons	93	85	89	91	105	10
arbeiders	332	303	327	91	108	37
alle agrariërs 1)	918	842	877	92	104	100
Oude bollengebied (3 gem.):						
bedrijfshoofden	742	660	643	89	97	32
meew. zoons	145	110	96	76	87	5
arbeiders	1 730	1 426	1 271	82	89	63
alle agrariërs 1)	2 627	2 205	2 013	84	91	100

1) Inclusief enkele zgn. overige inwonende gezinsleden.

De teruggelopen rentabiliteit in de bollenteelt en de ruime mogelijkheden voor alternatieve werkgelegenheid in eigen omgeving zullen dit sterk beïnvloeden.

Anderszijds zal de in de laatste jaren minder gunstig geworden rentabiliteit in de bollenteelt niet alleen het aantal arbeiders op de bedrijven maar ook het aantal bedrijven doen afnemen. Voor de gehele bollenstreek nam het aantal bedrijfshoofden van 1967 tot 1968 toe met 8% en van 1968 tot 1969 af met 7%, voor het oude bollengebied resp. toe met 8% en af met 10% en voor de gemeente Noordwijkerhout resp. toe met 10% en af met 5%.

Overigens gaat de vergelijking tussen 1967 en 1969 uit tabel 18 enigszins mank door enige wijziging in de criteria bij de telling. Dit doet echter aan de verschillende ontwikkelingen tussen de gemeente Noordwijkerhout en het oude bollengebied niets af.

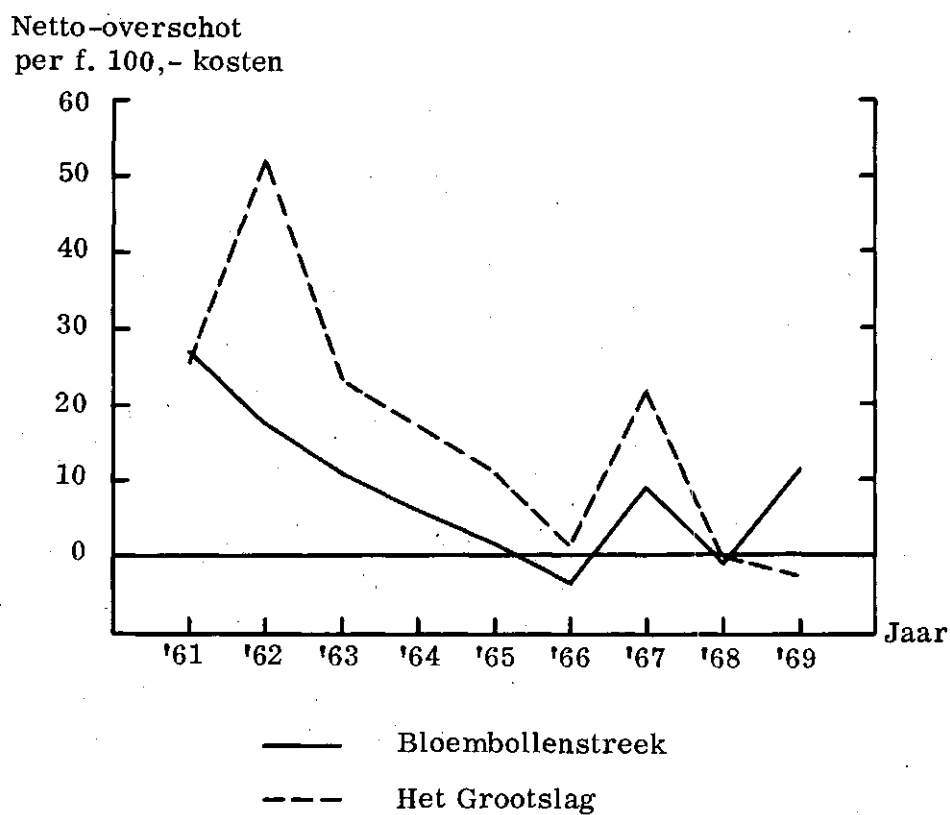
§ 5. Bedrijfsontwikkeling

Het zou te ver voeren een uitgebreide beschouwing te wijden in algemene zin aan de zich wijzigende structuur van de bollenteelt. Verondersteld mag worden dat die in grote lijnen bekend is. Ook hierbij gaat het om begrippen als teruglopende rentabiliteit, noodzaak tot schaalvergroting, sanering e.d.

In de (lange) periode dat de rentabiliteit van de bollenteelt goed was of in ieder geval gunstig afstak tegen die van b.v. de vollegrondsgroente- teelt en de akkerbouw, is de teelt van gewassen als gladiolen en later

Grafiek I

De ontwikkeling van de rentabiliteit van gespecialiseerde bollenbedrijven¹⁾

1) Die tenminste aan één man emplooi verlenen en die niet met andere takken van bedrijf zijn gemengd.

Bron: Afdeling Tuinbouw van het L.E.I.

tulpen en ander bijgoed dan gladiolen belangrijk uitgebreid, met name in andere gebieden dan de oude bollenstreek. De belangrijke hyacintenteelt die hogere eisen stelt aan de grond en het vakmanschap bleef - wellicht mede doordat deze teelt als enige bollenteelt niet vrij is - qua areaal het meest beperkt en eveneens qua geografische verspreiding.

Naarmate de rentabiliteit minder gunstig werd, werd het streven naar verbetering van de bedrijfsstructuur dringender, in de eerste plaats doordat het drukken van de kosten voornamelijk samen moet gaan met vergroting van de eenheden. De positie van de bollenteelt op de traditionele gespecialiseerde bedrijven in de oude bollenstreek (de Zuid) valt daarbij in sommige opzichten ongunstig uit ten opzichte van de "buitengewesten". Het is echter niet te verwachten dat de bedoelde teelten uit het gebied waarin het blok ligt zullen verdwijnen. Overigens mag wel worden verwacht dat in de nabije toekomst een relatief kleiner wordend deel van het totale areaal tulpen hier zal worden verbouwd.

We komen even terug op de grafiek. Gemiddeld was 1969 voor de kwekersbedrijven in de Zuid niet ongunstig. Wanneer we dit gegeven ontleeden dan blijkt dat de rentabiliteit verbetert naarmate de bedrijven groter worden. Voor de "grotere" bedrijven werd voor de Zuid een netto-overschot van f. 8,- per f. 100,-- kosten berekend, de "kleinere" in de Zuid hadden een verlies van f. 7,- per f. 100,-- kosten 1). De verschillen in rentabiliteit tussen "grotere" en "kleinere" bedrijven moeten behalve in de bedrijfsomvang ook in een aantal andere factoren worden gezocht, zoals samenstelling van de bollenkraam (met name hyacinten), een hoger opbrengstniveau, een betere arbeidsefficiency en dergelijke. Men kan aannemen dat dit symptomatisch is en zal blijven. Hoewel er ongetwijfeld uitzonderingen zijn, kan men in het algemeen stellen dat naarmate de bedrijven groter zijn de inkomenspositie beter is en navenant de besparingscapaciteit.

Wie vijf jaar geleden een bedrijf van 0,75 ha had zal nu, om uit de bollenteelt een redelijk inkomen te halen, 1,2 tot 1,5 ha moeten betelen. Door een verdere ontwikkeling in de mechanisatie en verdere verbetering van de werkmethoden is een verdubbeling van de per man betaalde oppervlakte van $\pm 1,2$ ha naar $\pm 2,5$ ha in de komende tien jaren zeer wel mogelijk.

Het hiervoren genoemde kostenverschil tussen grotere en kleinere bedrijven zal in de toekomst van grote betekenis blijven. Wanneer dan ook door het Rijkstuinbouwconsulentschap (te Lisse) gesteld wordt dat in de toekomst (b.v. over tien jaar) een bloembollenbedrijf in de Zuid ± 10 ha 2) en een bloemeteeltbedrijf meer dan 4 000 m² (onder verwarmd glas) groot zal moeten zijn, is dit voor een relatief groot aantal kwekers in het ruilverkavelingsgebied geen reëel perspectief. Ten eerste omdat de daarvoor benodigde grond er niet is en - last but not least - omdat in

1) Ontleend aan "De rentabiliteit van het kwekersbedrijf in de bloembollenstreek en het Grootslag", afdeling Tuinbouw van het L.E.I.

2) Zo werken de grotere machines die nu ten behoeve van de bollenteelt aan de markt komen het voordeligst op bedrijven van 8 à 10 ha.

vele gevallen de financierings-mogelijkheden ontbreken. Op grond van rentabiliteitsberekeningen van het L.E.I. kan gesteld worden dat in 1968 in de Zuid globaal op 35% van de kwekersbedrijven het ondernemersinkomen lager was dan f. 12.000,- en op eveneens 35% dit inkomen lag tussen f. 12.000,- en f. 20.000,-, terwijl op 30% dit f. 20.000,- en meer was. Dit is mogelijk ook een weerspiegeling van dat deel van de Zuid dat in het blok ligt of bij het blok betrokken is. Nu blijkt uit grafiek 1 dat 1968 geen best jaar was ten opzichte van 1967 en 1969, maar beter dan 1966. Ook wanneer we met het oog hierop de inkomensgroepen iets optrekken dan is het duidelijk dat in de eerste groep geen besparingen mogelijk zijn, in de tweede groep misschien tot enkele duizenden gulden per jaar en in de derde groep uiteraard grotere bedragen.

SAMENVATTING

1. Ruilverkavelingsgebied ruimtelijk gezien

Het ruilverkavelingsgebied "Hoogeveensche polder" is gelegen in de noordwestelijke uitloper van de centrale open ruimte tussen de Leidse en Haarlemse agglomeraties. De beperkende bepaling die er thans nog van gemeentewege ten aanzien van de glastuinbouw geldt, zal waarschijnlijk worden ingetrokken. Aan te nemen is dat het gebied een vrijwel onbeperkt agrarische bestemming krijgt. Het is evenwel mogelijk dat een aan de dorpskern van Noordwijkerhout grenzend klein deel van de Hoogeveensche polder voor verdere uitbreiding van niet-agrarische bebouwing zal gaan dienen.

Een verdere ontwikkeling van de reeds bestaande recreatieve mogelijkheden in de gemeente Noordwijkerhout, waarin het blok vrijwel geheel ligt, zal buiten het blok plaatshebben. Het blok is een betrekkelijk leeg gebied met weinig bebouwing. Een groot deel van degenen die er grond gebruiken woont buiten het blok, voornamelijk in het dorp Noordwijkerhout. De bebouwing binnen de blokgrens is hoofdzakelijk geconcentreerd aan de Herenweg en in mindere mate aan de Zilkerbinnenweg.

De cultuurgrond in het blok wordt bij uitstek gebruikt voor de bloembollenteelt. Verbetering van de ontsluiting en waterbeheersing ten behoeve van deze teelt staat bij ruilverkaveling centraal. Overwogen wordt te voorzien in één of twee ontsluitingswegen in de lengterichting van het blok en enkele nieuwe dwarsverbindingen voor algemener gebruik. Bovendien is nog sprake van de aanleg van enkele rijwielpaden door de polder.

2. De gebruikers van grond in het blok

In 1969 waren 285 grondgebruikers bij het blok betrokken, te weten 198 er in wonenden en 87 er buiten wonenden. In de Hoogeveensche polder wonen er 132, in de Zilkerpolder 58 en in het boezemgebied 8. Wat de twee genoemde polders betreft is er op elke drie inwonenden één uitwonende die er grond gebruikt, in het boezemgebied is dit net andersom.

Het aantal zelfstandige agrariërs (dus de A + B-groepen) dat grond in het blok gebruikt is 224, van wie 156 in het blok wonen. Ze zijn sterk overwegend (bollen)kweker, de aantallen veehouders en exploitanten van een gemengd (vee- en kwekers)bedrijf onder hen zijn zeer klein. Ook de C- en D-ers zijn merendeels kweker en geen veehouder.

Van de 87 uitwonende gebruikers van grond in het blok woont meer dan de helft (47) in het dorp Noordwijkerhout en twee derde (57) in (zuid)westelijke richting; vanuit het oude bollengebied gebruiken 17 van de 87 uitwonenden grond in het blok. Van de grond van de uitwonenden ligt ongeveer twee derde in het blok, eveneens twee derde van de 68 uitwonende A + B-bedrijfshoofden heeft alle grond die ze gebruiken in het blok liggen.

3. Productieomstandigheden

De ligging van het blok in de Randstad, op korte afstand van recreatiemogelijkheden en de geschiktheid van de grond voor de bollenteelten die hogere eisen aan de bodem stellen beïnvloeden de grondprijzen in het blok. De grondprijs is er hoog.

Van alle 156 in het blok wonende A + B-bedrijfshoofden gebruikt + 60% alleen eigendomsgrond en/of pachtgrond van ouders, 24% tevens pachtgrond van vreemden (niet-familieleden) en 16% alleen dit laatste. Gemiddeld is twee derde van hun grondgebruik eigendomsgrond. Tussen de deelgebieden, in de areaalsgrootte van de bedrijven en met de uitwonenden, is weinig verschil hieromtrent.

Aanpassing in de loop van de tijd van de ontsluiting aan de veranderingen van het grondgebruik - van extensieve graslandexploitatie naar intensieve bollenteelt - heeft niet plaatsgehad. Het ruilverkavelingsgebied is - met name ook met het oog op veranderingen in de bedrijfsstructuur van de kwekersbedrijven - dringend aan een betere ontsluiting toe. De verkavelingstoestand is niet ongunstig. Bijna de helft van de inwonende kwekers heeft volgens het C.B.S. alle grond in één kavel en van de uitwonende kwekers eenderde. Wel ongunstig is vaak de vorm van de kavels. De waterbeheersing laat veel te wensen over. Een goede waterbeheersing is van groot belang, ten eerste omdat de bollenteelt een nauwkeurige regeling van het grondwaterpeil nodig heeft en ten tweede ten behoeve van een verder ontwikkeling van de mechanisatie in de bollenteelt.

In het algemeen is het vakmanschap van de kwekers goed. Velen onder de jonge kwekers hebben hun vakkenis opgedaan op schakelcursussen, met name voor de bloementeelt. Door zijn ligging dichtbij Lisse profiteert dit blok ook van de voordelen van de centrumfunctie van Lisse voor de bollencultuur, zoals voorlichting, verwerken en veilen. De centra voor de bloementeelt Rijnsburg en Aalsmeer liggen eveneens niet ver af. Vele van de kwekers in het blok zijn dan ook aangesloten bij de bloemenveilingen in genoemde plaatsen.

4. Grondgebruik

De bollencultuur neemt in het blok de belangrijkste plaats in. Momenteel is nog ongeveer een vijfde tot een kwart van de cultuurgrond in het blok grasland, waarvan een deel waarschijnlijk nooit voor bollenteelt is te gebruiken. Naarmate de grond meer geschikt is voor de bollenteelten is de waarde hoger. Door de beperktheid van goede gronden en de noodzaak een goede bodemhygiëne in stand te houden is het vruchtwisselingsstelsel dat toegepast wordt uitermate belangrijk. Het voorheen algemeen toegepaste "verdelven" is later met inschakeling van loonwerkers vervangen door het kabelploegen en dit laatste wordt thans meer en meer vervangen door diepploegen met behulp van eigen trekkers. Met de vruchtwisseling houdt verband het flinke areaal braakland dat voorkomt.

De grond van de in het blok wonenden werd in 1969 voor 63% gebruikt voor de bollenteelt, voor 25% als grasland, 8% werd gebrakt en 4% gebruikt voor overige teelten, met name bloementeelt. Overige teelten zo-

als van groenten, fruit, tuinbouwzaden en boomteelt stellen weinig of niets voor. Hoewel het totale areaal glas maar + 5 ha beslaat, is het toch zo dat bijna de helft van het aantal kwekers (A + B) in het blok glas heeft.

5. Veehouderij

Hoewel het grasland nog ongeveer een kwart tot een vijfde van de cultuurgrond uitmaakt, is het aantal bedrijven dat op graslandexploitatie is georiënteerd zeer gering. Van de 156 in het blok wonende A + B-bedrijfshoofden hebben er vijf een veebedrijf en eveneens vijf een gemengd (vee- en kwekers-)bedrijf. Het is mogelijk dat een enkel bedrijf uit laatstgenoemde groep, evenals in de laatste vier jaar, in de nabije toekomst wordt omgeschakeld op kwekersbedrijf. Alhoewel er maar één van deze 10 bedrijven de grootte van 20 ha haalt en een meerderheid in beide groepjes sedert 1965 in bedrijfsoppervlakte kleiner werd, ziet het er niet naar uit dat graslandexploitatie en veebedrijven geheel uit het blok zullen verdwijnen. Bij herinrichting van het gebied zullen echter de belangen van de kwekers, voor zover die verschillen met die van veehouders, moeten prevaleren. De veredelingssector is slechts op één (gemengd) bedrijf van belang.

6. De bollenteelt

De vollegrondstuinbouw in het blok bestaat voor ongeveer 96% van de oppervlakte uit bollenteelt, terwijl de kwekersgroep 94% van de totale A + B-groep uitmaakt.

De gemiddelde bedrijfsgrootte van de kwekersbedrijven en de gemiddelde areaalsgrootte aan bollen op deze bedrijven is de laatste jaren iets verbeterd. Ongeveer 23% van de 146 kwekersbedrijven (A + B) in het blok is kleiner dan 1 ha, 57% van 1 tot 3 ha en 20% minstens 3 ha groot.

De teelt van tulpenbollen staat qua aantal kwekers en grootte van het areaal bovenaan, gevolgd door de teelt van narcissen. Daarna komt qua areaal de hyacintenteelt, qua aantal kwekers de teelt van bijgoed. De hyacintenteelt (de meest arbeids- en kapitaalsintensieve bollenteelt en ook de enige waarvoor nog een teeltvergunning nodig is) is vooral geconcentreerd op de grotere bedrijven. De kwekersbedrijven (A + B) van uitwonenden zijn in het algemeen belangrijk groter dan van de inwonenden, maar overigens van soortgelijke structuur.

7. De glastuinbouw

Er had een forse toeneming plaats van het aantal kwekersbedrijven met glas en - al is dit nog steeds klein - van het areaal tuinbouw onder glas. Momenteel is op bijna de helft (48%) van de kwekersbedrijven (A + B) in het blok glas aanwezig, terwijl dit in 1965 nog geen derde (31%) was. De bedrijfsoppervlakten onder glas zijn overwegend klein, gemiddeld 6,5 are. Het gaat nog sterk overwegend om het "trekken" van bolbloemen in het winterseizoen.

8. De arbeid

Terwijl in de gemeenten in het oude bollengebied langs de Rijksstraatweg het aantal arbeidskrachten in de land- en tuinbouw de laatste jaren een sterke vermindering onderging, was tot voor kort in de gemeente Noordwijkerhout nog van een toeneming sprake. Dit geldt met name voor het aantal werknemers en zoons op de bedrijven. Een ander verschil met het oude bollengebied (dat daarmee in verband kan staan) is dat daar nauwelijks een derde (32%) van de agrariërs bedrijfshoofd en 63% arbeider is en in Noordwijkerhout meer dan de helft (53%) bedrijfshoofd en 37% arbeider. Dat laatste kan zeer wel leiden tot een verschillend verloop in de nabije toekomst van het aantal werkenden in de land- en tuinbouw. Een daling van het aantal arbeiders komt gemakkelijker tot stand dan van het aantal ondernemers.

Uitgegaan van de norm één man voor 1,2 ha bollenteelt blijkt ca. 42% van de kwekersbedrijven zonder handel in de A + B-groep deze areaalsnorm niet te halen. De helft van de kwekersbedrijven zonder handel is eenmansbedrijf. Er bestaat een grote spreiding in grootte van het bollenareaal, vaste arbeidsbezetting en areaal per man.

Gevoegd bij de arbeidsbezetting op de bedrijven van uitwonenden (+ 200 man) komen we op ca. 550 in de land- en tuinbouw werkenden (werkgevers en werknemers) die bij het blok betrokken zijn. Van deze ca. 550 werken er echter ca. 120 op bedrijven die tevens handelskwekerijen zijn en van wie een aantal zich niet uitsluitend met de eigenlijke teelt zal bezighouden. Slechts enkele tientallen van de genoemde totale arbeidsbezetting van ca. 550 man werkt niet in de bollenteelt, maar in de veehouderij.

9. Bedrijfsontwikkeling

In het gebied zijn, zoals algemeen in de bollenstreek de Zuid, veel qua oppervlakte kleine en zeer kleine bedrijven. De bijzondere geschiktheid van de grond, de lange tijd goede rentabiliteit, het intensieve teeltplan en het uitstekende vakmanschap hebben hiertoe bijgedragen. In de jaren zestig zijn er met betrekking tot de bollenteelt grote veranderingen gekomen en deze zullen vooreerst blijven doorgaan. Uit onderzoek van het L.E.I. blijkt dat er een grote spreiding is in de inkomens. Voorts is gebleken dat voor het handhaven c.q. bereiken van een aanvaardbaar niveau van produktiekosten in vele gevallen niet kan worden ontkomen aan een belangrijke bedrijfsvergroting. Daarnaast kan worden verwacht dat de bloemeteelt - en met name de teelt van bolbloemen - gedurende de winterperiode, zich verder zal uitbreiden.

SLOTBESCHOUWING

Het blok is een tamelijk leeg woongebied. Bij de voorgenomen ruilverkaveling staat verbetering van de ontsluiting voorop en wel bij voorkeur ten behoeve van het gebruik van de grond voor intensieve tuinbouw. Deze vorm van grondgebruik vereist een dicht wegennet.

In vergelijking tot die van de tuinbouw spelen andere belangen zoals recreatie, zandwinning e.d. hier geen rol. Er is alle kans dat de beperkende bepaling ten aanzien van de glastuinbouw wordt ingetrokken. Wat dit betreft dus gunstige omstandigheden voor de tuinbouw.

Hiervan uitgaande kan men zich afvragen welke ontwikkelingen bij een verbeterde ontsluiting in het gebied te verwachten zijn. Het is echter onmogelijk van de belangrijke factoren die daarbij een rol spelen de mate te voorspellen waarin zij deze ontwikkeling zullen beïnvloeden. Voorop dient gesteld dat geïnteresseerden bij het ruilverkavelingsgebied overwegend bollenkwekers zijn met het min of meer specifieke produktiepatroon van de Zuid. Niet specifiek bij het produktiepatroon in de Zuid hoort namelijk de aanwezigheid van een (weliswaar klein) oppervlakte glas.

Allereerst is het wenselijk de te verwachten ontwikkeling in het blok in het grotere verband van de Zuid te bezien. Daar is nl. een tendentie waarneembaar van een afnemend aantal bloembollenbedrijven en een toenemende produktieomvang op de overblijvende bedrijven. Zo verwacht het Tuinbouwconsulentschap in Lisse dat wellicht de helft van de bloembollenbedrijven in de komende tien jaren zal verdwijnen. Dit betekent niet dat daarmee de "druk" op goede bollengronden in evenredigheid vermindert (het zullen in het algemeen de qua oppervlakte kleinere bedrijven zijn die verdwijnen) maar het kan deze druk verlichten. Daartegenover staat dat in de Zuid wellicht een belangrijke oppervlakte bollengrond aan zodanig gebruik zal worden onttrokken. Gedeputeerde Staten van Zuid-Holland overwegen om het streekplan Bollengebied dusdanig te herzien dat industrievestiging in het gebied mogelijk zal worden gemaakt om daardoor alternatieve werkgelegenheid te kunnen bieden. In een door G.S. in 1970 aangeboden studie ter voorbereiding van een structuurschets voor geheel Zuid-Holland staat letterlijk: "Voorts wordt opgemerkt dat naar de toekomst van de bollencultuur een onderzoek wordt ingesteld. G.S. willen slechts hoogwaardige bedrijven concentreren rond Lisse en in de overige gebieden door het nu al merkbaar worden van een achteruitgang in de bollencultuur vestiging van lichte industrie bevorderen".

Afgezien van mogelijke "druk" daardoor op het gebied moet nog op een andere belangrijke factor worden gewezen. De gemeente Noordwijkerhout vertoont - met name over de laatste jaren - een veel stabielere beeld ten aanzien van het verloop van het aantal bedrijven, van meewerkende zoons en van het totale aantal in de tuinbouw werkenden dan de gemeenten in het oude bollengebied langs de Rijksstraatweg. Dit zal ongetwijfeld op zichzelf al remmend werken op een verruiming van grondaanbod. De toe-

neming van de aanwezigheid van glas op de bedrijven houdt hier zeker ook verband mee. In vele gevallen betreft het hier de bouw van trekkassen of kleine verrolbare kassen ten behoeve van de teelt van bolbloemen gedurende het winterseizoen. Op deze wijze kan de beschikbare arbeid gedurende het gehele jaar worden benut, waardoor de inkomensmogelijkheden voor de bedrijven beter worden.

Het is echter niet te verwachten dat hiermee een sterke ontwikkeling naar een jaarrondteelt vansnijbloemen wordt ingeluid. In de eerste plaats niet omdat uit een oogpunt van arbeidsbehoefte bloembollenteelt en jaarrond-bloementeelt elkaar niet verdragen. Beide vertonen nl. grote arbeidspieken in de zomerperiode. Ontwikkeling van jaarrond-bloementeelt zal dan ook ongetwijfeld gepaard moeten gaan met gelijktijdige afstoting van de bloembollenteelt. In de tweede plaats moet worden gewezen op de steeds scherper wordende concurrentie-verhoudingen binnen de Nederlandse snijbloementeelt. Ook hier geldt dat een rationele produktie alleen in grote eenheden kan worden gerealiseerd. De mogelijkheden om dergelijke bedrijven te creëren zijn voor veruit de meeste bloembollenbedrijven niet aanwezig. Daartoe zijn de besparingen, die als grondslag van de financiering van dergelijke bedrijven zouden moeten dienen, te beperkt. Zo een volledige omschakeling naar gespecialiseerde snijbloementeelt al plaatsheeft, zal deze, naar het zich laat aanzien, een beperkt aantal bedrijven betreffen.

Wel is het aannemelijk dat de teelt van bolbloemen in de winterperiode zich verder zal uitbreiden. Deze teelt heeft vooralsnog gunstige expansiemogelijkheden, vooral in de Zuid, waar de nabijheid van grote bloemenveilingen een extra stimulans betekent, terwijl de extra-investeringen ten behoeve van deze teelt "overkomelijk" zijn.

Het toekomstperspectief voor het ruilverkavelingsblok kan dan ook worden gekenschetst als een gebied waar bloembollenteelt op het merendeel van de bedrijven de belangrijkste plaats zal blijven innemen. Men kan verwachten dat op deze bedrijven zal worden gestreefd naar vergroting van de beteelde oppervlakte ten koste van bedrijven in en buiten het blok, die worden beëindigd. De teelt van bolbloemen zal op deze bloembollenbedrijven van toenemende betekenis worden, maar niet verder gaan dan een benutting van anders minder rendabele winteruren.

Een volledige overgang op jaarrond-bloemisterijproduktie zal slechts voor een klein aantal bedrijven mogelijk zijn, gezien de hoge eisen die dan aan de financiering worden gesteld, en de toenemende concurrentie-verscherpingen bij deze produktierichting.

De inrichting van het gebied, als doelstelling van de voorgenomen ruilverkaveling, ware hierop af te stemmen.

Toelichting op enkele vaak gebruikte termen

1. Normen voor telplicht bij de landbouwtellingen

Bij de landbouwtellingen (metellingen) van het Centraal Bureau voor de Statistiek zijn telplichtig degenen, die in de land- en tuinbouw geheel of gedeeltelijk hun bestaan vinden en tevens:

- ten minste 1 hectare (gemeten maat) cultuurgrond in gebruik hebben;
- dan wel aan tuinbouw doen, ongeacht de grootte van het areaal;
- dan wel ten minste 1 rund, 1 fokvarken, 3 mestvarkens, 3 schapen of 51 kippen of eenden houden.

2. Beroepsgroepen

De bij het Landbouw-Economisch Instituut gebruikelijke indeling van de telplichtigen in beroepsgroepen onderscheidt:

- A. grondgebruikers: het bedrijfshoofd besteedt zijn arbeidstijd geheel aan het eigen bedrijf;
- B. grondgebruikers: meer dan de helft van de arbeidstijd wordt aan het eigen bedrijf besteed, tevens heeft het bedrijfshoofd nog een nevenberoep;
- C. telplichtigen : minder dan de helft van de arbeidstijd wordt aan het eigen bedrijf(je) besteed;
- D. telplichtigen : rustende agrariërs en gepensioneerde niet-agrariërs met nog enig grondgebruik en/of anderszins telplichtig.

3. Bedrijfstypen

De indeling naar type van de A- + B-bedrijven is zeer eenvoudig en onderscheidt deze in:

(melk)veebedrijven;

gemengde bedrijven waarop (melk)veehouderij in combinatie voorkomt met bollenteelt;

kwekersbedrijven zonder teelten onder glas;

kwekersbedrijven met teelten onder glas, ongeacht de omvang.

BIJLAGE 2

Kortsluiting van de aspecten van kwekersbedrijven (A + B) in het blok in 1969

	Bollen						Bloemen			Glas			Leeftijd			Plaats				
	Geen of < 50 are 1)	50 - 100 are	100 - 150 are	150 - 200 are	200 - 300 are	300 - 500 are	Geen 1)	< 10 are	10 - 50 are	≥ 50 are	Zonder	Met	Geen handelskweker	Handelskweker	< 40 jaar	40 - 50 jaar	≥ 50 jaar met opvolger	Hoogveense polder	Zilkerpolder	boezemgebied
Geen of < 50 are bollen 1)	16	10	1	3	2	3	13	15	1	11	1	3	9	5	2
50 - 100 are bollen	.	26	22	1	2	1	16	10	24	2	14	6	3	23	2	1
100 - 150 are bollen	.	.	28	.	.	.	23	2	2	1	18	10	25	3	14	5	3	21	5	2
150 - 200 are bollen	.	.	.	29	.	.	21	3	4	1	14	15	27	2	12	10	6	1	23	6
200 - 300 are bollen	26	.	20	1	3	2	14	12	23	3	3	11	9	3	14	11
300 - 500 are bollen	14	11	-	3	-	8	6	12	2	1	5	7	1	7	6
≥ 500 are bollen	7	3	1	2	1	3	4	5	2	3	2	2	3	4	-
Geen bloemen 1)	10	22	23	21	20	11	110	.	.	.	68	42	97	13	45	27	26	12	76	28
< 10 are bloemen	1	1	2	3	1	-	.	9	.	.	3	6	8	1	4	1	1	3	9	-
10 - 50 are bloemen	3	2	2	4	3	3	.	.	19	.	4	15	18	1	7	7	3	2	12	6
≥ 50 are bloemen	2	1	1	1	2	-	.	.	.	8	1	7	8	-	2	5	1	-	3	5
Zonder glas	3	16	18	14	14	8	68	3	4	1	76	.	63	13	24	24	16	12	54	18
Met glas	13	10	10	15	12	6	42	6	15	7	.	70	68	2	34	16	15	5	46	21
Geen handelskweker	15	24	25	27	23	12	97	8	18	8	63	68	131	.	52	37	28	14	89	36
Handelskweker	1	2	3	2	3	2	13	1	1	-	13	2	.	15	6	3	3	3	11	3
< 40 jaar	11	14	14	12	3	1	45	4	7	2	24	34	52	6	58	.	.	.	41	14
40 - 50 jaar	1	6	5	10	11	5	27	1	7	5	24	16	37	3	.	40	.	.	24	13
≥ 50 jaar met opvolger	1	3	3	6	9	7	26	1	3	1	16	15	28	3	.	.	31	.	23	7
≥ 50 jaar overige	3	3	6	1	3	1	12	3	2	-	12	5	14	3	.	.	.	17	12	5
In Hoogveense polder	9	23	21	23	14	7	76	9	12	3	54	46	89	11	41	24	23	12	100	.
In Zilkerpolder	5	2	5	6	11	6	28	-	6	5	18	21	36	3	14	13	7	5	.	39
In boezemgebied	2	1	2	-	1	1	6	-	1	-	4	3	6	1	3	3	1	-	.	.

1) In de open grond.